

Joanna Hałaczkiewicz

Między krajem, emigracją i asymilacją. Stanisław Gliwa – artysta książki

Streszczenie

Rozprawa jest poświęcona życiu i twórczości Stanisława Gliwy (1910–1986), emigracyjnego grafika, artysty książki, właściciela prywatnej oficyny drukarskiej w Londynie. Tematyka poruszana w pracy dotychczas nie doczekała się wyczerpującego, monograficznego opracowania, mimo że na temat Gliwy opublikowano stosunkowo dużo tekstów. Wynika to z faktu, że badacze rozpatrywali osiągnięcia typografa przede wszystkim w kontekście jego zasług dla sztuki książki oraz bibliofilstwa. Autorka niniejszej pracy, chcąc odrzucić tę jednowymiarową optykę, skupiła się na ukazaniu różnych aspektów działalności artysty – aktywnego uczestnika wydarzeń ważnych dla dwudziestowiecznej historii Polski.

Rozprawa składa się z sześciu części podzielonych na podrozdziały. Panuje w niej układ chronologiczny, podporządkowany biografii Stanisława Gliwy.

W pierwszej części, zatytułowanej *Wprowadzenie*, autorka przedstawiła swoją koncepcję rozprawy, powołując się na tezę Wojciecha Kaczorowskiego o silnym uzależnieniu twórczości Stanisława Gliwy od wydarzeń historycznych. Celem, jak wskazuje tytuł pierwszego podrozdziału (*Poza bibliofilstwo*), było przeniesienie uwagi z osiągnięć Gliwy jako twórcy książek bibliofilskich na jego bogaty, różnorodny dorobek plastyczny jako ucznia Stanisława Szukalskiego, żołnierza 2 Korpusu, wszechstronnego artysty na usługach polskiej emigracji niepodległościowej oraz członka grupy London Chappel of Private Press Printers. W tej części zostało także opisane postępowanie badawcze poprzedzające napisanie rozprawy wraz z dostosowanymi do niego metodami badawczymi. Ostatni podrozdział (*Stan badań*) zawiera charakterystykę wszystkich najważniejszych opracowań poświęconych Stanisławowi Gliwie. Obok nich autorka omówiła obszerną kolekcję artykułów prasowych (opublikowanych głównie w prasie emigracyjnej) oraz źródła archiwalne, z których korzystała, pisząc rozprawę.

Rozdział *W międzywojennym środowisku artystycznym* jest poświęcony młodości Stanisława Gliwy, którą artysta spędził kolejno na Rzeszowszczyźnie, w Krakowie, Poznaniu oraz na Śląsku. Autorka odtworzyła przebieg edukacji artystycznej Gliwy w krakowskiej Szkole Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego i spróbowała określić, jakie miała ona konsekwencje dla późniejszych wyborów zawodowych grafika. W tym kontekście przeanalizowała także wpływ Stanisława Szukalskiego i założonego przez niego Szczepu „Rogate Serce”, do którego bohater rozprawy wstąpił jako uczeń pierwszych lat w PSSZiPA

(*Kurhanin ze Słociny a Stach z Warty Szukalski. O roli Szczepu „Rogate Serce” w kształtowaniu stylu i poglądów Stanisława Gliwy*). Rozważania w tej części rozprawy prowadzą do konkluzji, że wykształcenie, które Stanisław Gliwa zdobył przed wojną, nie predestynowało go do prowadzenia własnej oficyny drukarskiej o profilu artystycznym, choć z pewnością stanowiło ważną intelektualną podbudowę do tego typu działalności. Świeżo upieczony absolwent szkoły zawodowej specjalizował się w grafice wydawniczej, a szczególnie pociągała go grafika prasowa, prawdopodobnie po ojcu odziedziczył też zdolności pedagogiczne. Wpływ Szukalskiego natomiast okazał się większy niż wcześniej uważano. Artysta aż do śmierci utrzymywał kontakty z kontrowersyjnym rzeźbiarzem.

Część trzecia, zatytułowana *Wojna – szlakiem armii generała Andersa*, jest poświęcona pracom graficznym i drukarskim wykonanym przez Stanisława Gliwę w niewoli sowieckiej oraz w okresie służby w 2 Korpusie. Najważniejszą publikacją z tego czasu (obok jednodniówki „Taran” oraz albumu *Ramię pancerne 2 Polskiego Korpusu*) był trzytomowy reportaż Melchiora Wańkowicza *Bitwa o Monte Cassino*. Opracowanie graficzne tej książki okazało się dla Stanisława Gliwy przełomowym zleceniem, które przyniosło mu rozpoznawalność oraz sprawiło, że został emigrantem. W trzeciej części autorka szczegółowo odtworzyła przebieg prac nad reportażem Wańkowicza, zwracając uwagę na nietypową współpracę grafika i pisarza, która zaowocowała ścisłą syntezą tekstu i obrazu w gotowej publikacji. Wzorec bliskiej współpracy autora z typografem był później odtwarzany przez Gliwę w jego własnej oficynie.

W rozdziale czwartym (*Niezłomny grafik polskiej emigracji*) została ukazana sylwetka Stanisława Gliwy jako emigranta niepodległościowego. Autorzy wcześniejszych opracowań wskazywali na ten jeszcze nieprzebadany aspekt działalności typografa. Na podstawie badań archiwalnych oraz kwerend bibliotecznych udało się poszerzyć wiedzę o współpracy Gliwy z Instytutem Literackim w Rzymie (podrozdział 4.1.), oraz o zleceniach wykonywanych przez niego dla różnych instytucji emigracyjnych w Wielkiej Brytanii: Gryfu, Stowarzyszenia Polskich Kombatantów (4.2.2.), Polskiej YMCA i Veritasu (4.2.3.), Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego i Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego (4.2.4.), Polskiej Fundacji Kulturalnej (4.2.5.). Duża aktywność Stanisława Gliwy w środowisku Polonii londyńskiej, utrzymywana do końca życia, pozwala sądzić, że był on przedstawicielem tak zwanej emigracji „niezłomnych”.

Część piąta (*Private press owner*) dotyczy osiągnięć Stanisława Gliwy jako właściciela prywatnej oficyny drukarskiej. Autorka rozprawy zrezygnowała z drobiazgowego opisywania książek zaprojektowanych i wydrukowanych przez Gliwę w latach 1962–1978, ponieważ ten temat został dość szczegółowo opracowany przez innych badaczy, a ponadto tytuły tych

książek są dobrze znane i łatwo do nich dotrzeć. Zamiast tego skupiła się na popularnym w kręgu kultury anglosaskiej zjawisku prywatnych oficyn drukarskich (*private press movement*). W podrozdziale 5.1. (*Drogi Stanisława Gliwy do założenia własnego warsztatu*) opisała potencjalne przyczyny, które mogły sprawić, że Gliwa rozpoczął działalność na własny rachunek. Rozważania nad wpływem krakowskich profesorów, jak również wskazówkami Stanisława Szukalskiego czy sytuacją Polaka emigranta kończą się stwierdzeniem, że artysta długo dojrzał do decyzji o karierze artysty książki, a ostateczna forma jego działalności, porównywana do angielskich oficyn typu *private press*, była w dużej mierze dziełem przypadku, próbą dostosowania się do życia na styku dwóch środowisk – emigracyjnego i angielskiego. Podrozdział 5.2. (*Czy na pewno private press? Produkcja wydawnicza Oficyny Stanisława Gliwy*) rozwija myśl zawartą w podrozdziale 5.1. Autorka, korzystając z anglojęzycznej literatury poświęconej ruchowi *private presses*, porównała produkcję wydawniczą Oficyny Stanisława Gliwy z osiągnięciami innych oficyn tego typu. Wskazała ponadto na trudności definicyjne, których nie są w stanie przewyciężyć badacze tego zjawiska. Dla przeciwwagi autorka sięgnęła do polskojęzycznych opracowań, aby pokazać cechy produkcji wydawniczej wydawnictw emigracyjnych. W tym świetle Oficyna Stanisława Gliwy jawi się w pierwszym rzędzie jako instytucja wydawnicza polskiej emigracji przykładająca dużą wagę do estetyki książki, a dopiero w drugim rzędzie – jako oficyna bibliofilska typu *private press*.

W zakończeniu autorka zebrała wątki poruszone w poszczególnych częściach oraz zaproponowała syntetyczne spojrzenie na dorobek Stanisława Gliwy. Kluczem do interpretacji jego twórczości – zarówno graficznej, jak i typograficznej – jest topos drukarza wędrownego, zaczerpnięty z początków historii drukarstwa. Bohater rozprawy, jak udało się wykazać, tworzył piękne druki w przekonaniu o tymczasowości swojego położenia, nieustannie wybierając między krajem, emigracją i asymilacją do nowej kultury.

Rozprawę uzupełniają: adnotowana bibliografia osobowa, aneks zawierający wykaz prac graficznych i drukarskich Stanisława Gliwy, spis ilustracji oraz indeks osobowy.